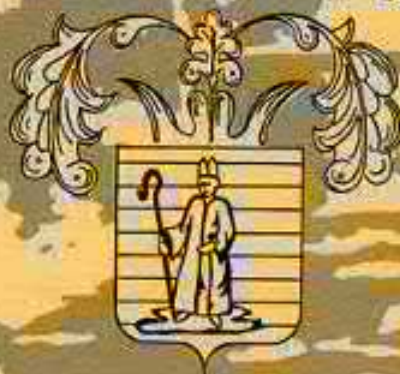

't Vagevenster 20

Heemkundevereniging

BERCHIS-HEEM

Bestuur
Heemkundevereniging
Berchs-Heem:

Jan van der Burgt
voorzitter
Zicht 7
5351 RG Berghem
tel. 0412 - 401183

Herman van de Camp
secretaris
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Lambert van Hintum
penningmeester
Clausstraat 5
5351 CJ Berghem
tel. 0412 - 402515

Riny Gremmen
Zevenbergseweg 31
5351 PG Berghem
tel. 0412 - 402141

Jan Bon
Heiligenbos 40
5351 SP Berghem
tel. 0412 - 401131

Ans den Brok
St. Willibrordusstraat 15
5351 ED Berghem
tel. 0412 - 401214

Dora van Ravensteijn-Schraven
Broekstraat 10
5351 NC Berghem
tel. 0412-401127

Redactie
't Vagevenster:
Jan van den Heuvel
Peter Hoefnagels
Gerard Hoeks

Vormgeving: Bert Akkermans

Inleveren kopij 't Vagevenster:
Heemkamer Oud-Gemeentehuis,
Burg. van Erpstraat 2.

Aanleveren kopij:
indien mogelijk op diskette, tekst
in Word.
Kopij, foto's en ander aangeleverd
materiaal worden na plaatsing
geretourneerd.

Leden van Heemkundevereniging
Berchs-Heem krijgen het
verenigingsinformatie- en
nieuwsblad, 't Vagevenster, gratis
thuisbezorgd.

Losse nummers 3,40 euro
exclusief verzendkosten,
aan te vragen bij de secretaris:
Herman van de Camp
Burg. van Erpstraat 61
5351 AS Berghem
tel. 0412 - 401327

Rekeningnummer Rabobank:
1065 16 817
t.n.v.: Heemkundevereniging
Berchs-Heem

K.v.K. nr. V219728

**'t Vagevenster nummer 20,
maart 2003**

Inhoud

Verloskunde in de vorige eeuw	718
Hans Koolen-Gielen	
Deel 1	718
Deel 2	723
Maria Sofia Kraan	723
 Bruidjesjurk per luchtpost	 730
Joop Thuring en Hans den Brok	
 Thuiskooksters	 737
Lambert van Hintum	
Interview met Mien van Schaijk	737
 Kerk van Berghem in vroegere jaren	
(deel 3, slot)	741
Antoon van Genugten	
Notities pastoor Van Genugten	
opnieuw gepubliceerd	741
Liber Defunctorum	741
Liber Matrimonialis	746
Liber Baptismalis	748
Liber Confraternitatum	750

Van de Redactie

Aan dit 20e nummer zit een feestelijk luchtje. Niet alleen vanwege het aantal van twintig reeds verschenen Vagevensters, maar zeker ook vanwege de onderwerpen.

Hans den Brok en Joop Thuring doen de vindingrijkheid van de mensen in de Tweede Wereldoorlog uit de doeken. Het verhaal laat echter ook de communiefeesten en processies van vroeger herleven. Lambert van Hintum voert de lezer terug naar feesten en partijen uit vervlogen tijd als hij Mien van Schaijk laat vertellen over haar leven als 'thuiskok'.

Hans Koolen-Gielen schetst een beeld van haar moeder Maria Sofia Kraan, die in 1932 in Berghem als verloskundige aan de slag gaat. Het is een beeld van een sterke sociale vrouw. Ook toen was de geboorte van een gezond kind, ondanks de veel voorkomende armoede, een feest.

Tevens in dit nummer het derde en laatste artikel in de serie 'Kerk van Berghem in vroegere jaren'; een selectie uit de notities van pastoor Van Genugten uit de memorialen - van 1805-1940.

VERLOSKUNDE IN DE VORIGE EEUW

door Hans Koolen-Gielen

Inleiding

Naar aanleiding van de actie van vroedvrouwen, medio 2000, om tot honorariumverhoging te komen, bereikte mij vanuit de Heemkundevereniging het verzoek om voor 't Vagevenster een artikel te schrijven over de verloskunde in de vorige eeuw.

Ik ben gaan zoeken in het Streekarchief en in de familiegegevens, maar de zoektocht leverde niet datgene op, wat ik had gehoopt.

Ik zal toch een poging wagen en ik wil die poging twee poten geven, namelijk:

1. De gezondheidszorg, de sociale omstandigheden en de armoede.
2. De persoon van mijn moeder Maria Sofia Gielen-Kraan, gezien in dat tijdsbeeld.

Deze twee pijlers wil ik waar mogelijk met elkaar verweven.

Deel 1

Ik krijg in het Streekarchief Brabant-Noordoost te Oss een stuk aangereikt, gedateerd 's-Hertogenbosch 19 april 1828.

Het is een schrijven van de "Heeren Gedeputeerde Staten der provincie Noord-Brabant" aan gemeenten.

Het betreft:

"De oprigting der maatschappij tot verzachting van het lot van behoeftige kraamvrouwen en hare pasgeboren kinderen in deze provincie, met goedkeuring en onder bescherming van Zijne Majesteit den Koning."

Het Hoofdbestuur dier Maatschappij zendt een exemplaar van het aldaar gestelde reglement met het verzoek in elke gemeente of dorp, een of meer corresponderende leden te benoemen wiens werkzaamheden in het reglement breder zijn omschreven.

"Het Hoofdbestuur neemt de vrijheid Ued. Achtbare te verzoeken om zodanige gehuwde vrouw of vrouwen in Uwe gemeente, alswelke door haren stand, invloed of betrekkingen Ued. Achtbare het meest geschikt voorkomt om aldaar op genoemde betrekking waar te nemen, tot het aanvaarden derzelve wel te willen uitnodigen", enz.

Voorts wordt aangereikt:

Een Extract uit het Register der Besluiten van de Gedeputeerde Staten der Provincie Noord-Brabant gedateerd augustus 1847.

Het betreft een schrijven waarin de Gedeputeerde Staten der Provincie Noord-Brabant een advies opvolgt van de Provinciale commissie van geneeskundig onderzoek vaccinatieplicht, waarbij de Medicus Dokter

A. van der Steen te Oss verzoekt om eervol ontslagen te worden als vaccinateur van de Gemeenten Herpen, Berchem en Schaijk. Het betreft hier koepok inenting en als nieuwe vaccinateur voor Berchem wordt hierop benoemd een 'Heel en Vroedmeester'.

"Aarzelend begin van de zorg voor de volksgezondheid".

Hiervoor raadpleeg ik: De Geschiedenis van Noord-Brabant Deel II, Emancipatie en Industrialisering 1890 - 1945, onder redactie van Prof. Dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt. Uit deze bron het volgende:

Gezondheidszorg

Op het laatst van de negentiende eeuw zien we dat er een grote vooruitgang plaats vindt in de geneeskunde. Voor medische en verpleegkundige beroepen vindt er een proces van professionalisering en specialisering plaats, gepaard gaande met maatschappelijk initiatief op organisatorisch gebied en een gewijzigde opstelling van de overheid.

Brabant hoorde bij de koplopers in de algemene sterfte. In het begin van de twintigste eeuw daalde het sterftecijfer beneden de 20 promille en pas rond de jaren dertig beneden de 10 promille.

Tengevolge van een betere hygiëne en de pokkenvaccinatie nam de sterfte aan de besmettelijke infectieziekten duidelijk af.

De tuberculose en met name de longtuberculose werd nog zeer gevreesd en kwam tengevolge van de armoede, ondervoeding, slechte huisvesting en hygiëne nog zeer veel voor.

Tuberculose, kanker en ziekten van de spijsverteringsorganen golden in die tijd als de drie belangrijkste doodsoorzaken.

De meeste zuigelingen stierven aan maagdarfstoornissen bij gebrek aan borstvoeding en goede hygiëne. De voornaamste oorzaak was echter gebrek aan deskundige begeleiding.

Op het platteland in Brabant waren 23 plaatsen met 2000 tot 3000 inwoners of meer, waar geen huisarts of vroedvrouw resideerde.

Bovendien probeerde men eerst allerlei huismiddeltjes uit, omdat men te arm was om een arts te bezoeken.

Voor de geringe beschikbaarheid van verloskundigen op het platteland en de ongunstige sociale omstandigheden van de aanstaande moeders was er oorzaak van dat 4 tot 4,5% van de kinderen dood werd geboren.

De voornaamste doodsoorzaken waren: mazelenepidemieën, middenoorontstekingen, longontstekingen, kinkhoestepidemieën, de zeer besmettelijke roodvonk, kinderverlamming en tuberculose.

Dankzij georganiseerde voorlichting door Kruisverenigingen daalde de zuigelingensterfte tussen 1900 en 1935 naar 5,8 per 100 levend geboren.

----- A f s c h r i f t -----

A.P.L. LANGENDIJK
ARTS

POSTREKENING 316079

SCHAYK, 30 Juli 1940.

Telefoon 24.

SPREKKINGEN:

SCHAYK 8½-9½, 1-2

REEK Di., Do., Za., 2½-3

BERGHEM Ma., Wo., Vr. 2½-3.

KORTE BESCHOUWING OVER DE SOCIALE EN HYGIENISCHE
TOESTANDEN TE B E R G H E M .

Indien men de woningen en de behuizing met de gezondheids- en voedingstoestand van zijn bewoners onder de loupe neemt, komt men tot de mening, dat deze zeker ver beneden het peil ligt, dat men als behoorlijk kan aannemen.

De meeste woningen zoowel in Gement en Heide als ook vele uiterlijk goede boerderijen verdienen niet de naam "bewoonbaar".

In zeer vele woningen is de slaapgelegenheid zoo gering, dat ouders en kinderen of jongens en meisjes in een vertrek moeten slapen.

Dit zijn vertrekken die slecht gelucht kunnen worden, kleine raampjes soms zelfs in 't geheel geen.

Veel bedsteden vindt men er nog; alles zeer vochtig, dikwijls nog gelegen boven varkenshokken etc.

Het woonvertrek waarin steeds gekookt en gegeten moet worden, dient in vele gevallen tevens tot slaapvertrek.

Het drinkwater, meestal pomp of slechte put, kan niet beschouwd worden als te voldoen aan de elementaire begrippen van hygiëne. Op alle mogelijke manieren kan het besmet worden door diverse bacteriën etc., daar de putten dikwijls vlak naast beerputten en gierkelders gelegen zijn.

Door het samenhokken van groote aantallen menschen en het afwezig zijn van ieder gevoel voor hygiëne is het niet te verwonderen, dat 1e. de kindersterfte zoo hoog is.

2e. een groot percentage der inwoners besmet is door tuberculose.

Door de slechte sociale omstandigheden is het niet te verwonderen dat zeer vele jeugdige personen ondervoed zijn en een zeer geringe weerstandskracht bezitten.

In veel van deze gevallen zal er nogal gemakkelijk verbetering te krijgen zijn.

Om de algemeene hygiëne te verbeteren zijn er betere woningen en rioleeringen noodig.

De sociale omstandigheden vooral van de arbeiders en kleine boeren eischen dringend verandering door verhooging der loonnormen.

De geneeskundige verzorging zou vooral moeten letten:

a. op de praeventie.

b. op ontdekking en doelmatige isoleering en bestrijding van bestaande besmettingshaarden.

Het Wit-Gele Kruis, dat reeds in vele toestanden verbetering heeft gebracht, zou nog meer verbetering kunnen brengen vooral in individuele hygiëne.

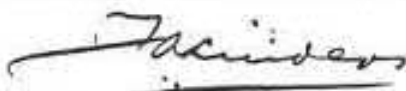
Op de scholen zou vooral in het laatste leerjaar eenvoudige kook- en huishoudlessen gegeven moeten worden, zoodat er meer huisvrouwen zouden komen berekend voor haar taak.

Verplichte vaccinatie onder het jaar, bezoek consultatie- en kleuterbureau, tandverzorging etc.

Door al deze dingen zou er in de wantoestanden op hygiënisch en sociaal gebied definitief een einde kunnen komen.

(get.) A.P.L. Langendijk.

Voor eensluidend afschrift,
De Gemeentesecretaris van B e r g h e m ,

A. Langendijk, huisarts te Schayk/Reek en Berghem, beschreef in 1940 de sociale en hygiënische toestand in Berghem. De bevindingen spreken voor zich.

Die georganiseerde zorg, met name door het geven van voorlichting over hygiëne, de bestrijding van besmettelijke ziekten (inclusief tuberculose), zuigelingenverzorging en de verpleging van zieken thuis, heeft de basis gelegd tot een verbeterde gezondheidstoestand van het individu.

De huisartsenzorg en de verloskundigen konden financieel slechts bestaan via een gemengde praktijk van minvermogenden en particulieren, waarbij de georganiseerde armenzorg de minvermogenden moest financieren.

Later ontwikkelde zich pas de ziekenfondsverzekering.

De Armenwet van 1912 legde aan alle gemeentebesturen de plicht op, voldoende te voorzien in de genees-, heel-, of verloskundige behandeling, in de verpleging en in de levering van genees- en verbandmiddelen ten behoeve van de armen.

Tengevolge hiervan, gingen de meeste gemeentebesturen ertoe over om artsen tegen een vaste toelage te contracteren. Het honorarium voor een verlossing bedroeg f. 2,50.

Pas na 1941, door de opkomst van de ziekenfondsverzekering, wijzigde die situatie zich ten goede.

De zorg rond het kraambed

De verloskundige hulp was sinds de wetgeving van 1865 officieel in handen van artsen, die een volledige bevoegdheid hadden en van vroedvrouwen met een beperkte bevoegdheid. In de praktijk bleven de traditionele baker en de buurvrouw de eerste helpers of assistenten. Dit bij gebrek aan deskundige hulp en/of aan financiën.

Het aantal vroedvrouwen bleef beperkt. In 1905 was in Brabant in de helft van de gemeenten geen verloskundige hulp voorhanden.

Bij 2615 geboorten was er geen deskundige hulp aanwezig. In 1919 was er op ongeveer 9300 inwoners in Noord-Brabant één vroedvrouw; in 1921 was er zelfs maar één op de 11.000 inwoners.

Door de betere opleiding op de R.K. Vroedvrouwenschool te Heerlen in 1912 en dankzij de jaarlijkse subsidie van f. 300,- die het provinciale bestuur vanaf 1910 bij vestiging op het platteland verstrekke, nam het aantal vroedvrouwen toe tot 90 in 1930 en tot 117 in 1940.

De Kruisverenigingen namen vanaf de jaren twintig de georganiseerde kraamzorg ter hand. Verder zette het Kruiswerk hier en daar een bemiddelingsbureau op, waarbij wettig gediplomeerde bakkers waren aangesloten. Een baker was duurder dan de wijkkraamzorg, maar eerstgenoemde was de hele dag in het gezin en belastte zich naast de zorg voor de kraamvrouw ook met de zorg voor het gezin.

Met de thuisbevalling, begeleid door huisarts of vroedvrouw en de georganiseerde kraamzorg kwam een netwerk van voorzieningen op

Entree R.K. Vroedvrouwenschool te Heerlen.

verloskundig gebied tot stand, kenmerkend voor de Nederlandse en Brabantse gezondheidszorg. Niet alleen voor de preventieve zorg voor moeder en kind, maar ook vanwege thuisverpleging van zieken, nam binnen de gezondheidszorg het Kruiswerk een bijzondere plaats in. De oudste Kruisvereniging van Noord-Brabant is Het Groene Kruis te 's-Hertogenbosch.

De bestaande Wijkverpleging, door de zusters van het Gasthuis, werd in 1911 geïnstitutionaliseerd tot de R.K. Wijkverpleging.

Hieruit volgde in Brabant later de oprichting van het Wit Gele Kruis.

In 1935 hadden de Wit Gele Kruisverenigingen samen 252

wijkverpleegsters in dienst, 214 religieuzen en 38 leken. In 1940 waren er in totaal 264 wijkverpleegsters, 187 religieuzen en 77 leken.

In 1929 werd de aantekening voor wijkverpleegkundige officieel erkend.

Het takenpakket van de wijkzuster was zwaar en omvangrijk. Dit alles tegen een ongelooflijk laag salaris en onder zeer gebrekkige arbeidsvoorwaarden. Zij hebben veel invloed uitgeoefend op een positieve verandering van het gezondheidsgedrag.

Deel 2

Maria Sofia Kraan

We schrijven 1932, het jaar waarin Mejuffrouw Maria Sofia Kraan wordt benoemd tot vroedvrouw in de gemeente Berghem. Naast haar taak als vroedvrouw heeft zij ook ziekenverzorging en zuigelingenverzorging onder haar beheer. Ria Kraan is de oudste van een gezin van 12 kinderen, met haar tweelingbroer Louis op 12 februari 1896 geboren te Oegstgeest, als eerste kinderen van Piet Kraan en Joanna van Opdurp. Haar tweelingbroer Louis overleed drie maanden na zijn geboorte aan darmstoornissen.

Piet Kraan kwam uit een boerenfamilie en huwde de onderwijzeres Joanna van Opdurp die geboortig was uit Zeeuws Vlaanderen, uit IJzendijke.

Toen Ria ongeveer een jaar oud was, verhuisde het gezin Kraan naar een familieboerderij, 'De Bent', in Hazerswoude Dorp. Naast het werk op de boerderij leerde moeder Kraan kaasmaken en runde haar eigen kaasmakerij. Later kwam er een tuinderij bij. In de loop der jaren groeide het aantal kinderen gestaag...

Naast al haar activiteiten in het boerenbedrijf gaf moeder Kraan haar eigen kinderen ook basisonderwijs. Ze gebruikte hiervoor de kaasmakerij. Van alle deuren was een gedeelte met schoolbordenverf zwart geschilderd en deze vlakken dienden als taal- en rekenbord, in volgorde van de opklimmende vaardigheden van haar kinderen. Speelkwartier hadden ze ook...!

Ze stonden dan in een rij achter elkaar en eenieder draaide honderd slagen aan het vliegwiel van de 'wasmachine'. De kunst was, al springend, het draaien over te nemen en zodoende de vaart erin te houden. Na een kwartier was het 'speelkwartier' voorbij... en de was weer schoon!

In het kader van de Schoolplichtwet, kwam met regelmaat de schoolopziener aan huis, om te controleren of het niveau van het onderwijs voldoende was.

Vroedvrouw met 'boerenkennis'

Toen Ria ongeveer 25 jaar oud was, verhuisde het gezin naar Nijmegen en vandaar naar Grave. Aldaar ging Ria het Zwarte Kruis halen (Krankzinnigenzorg), om daarna tot de vroedvrouwenopleiding te

1929. Geslaagden aan de R.K. Vroedvrouwenschool te Heerlen. Tweede rij, eerste rechts: Ria Kraan.

Heerlen te worden toegelaten. Hier studeerde zij in 1929 af. Na het behalen van haar diploma ging zij een paar jaar op diverse plaatsen vervangen.

In mei 1932 zocht ze haar werkgebied in Berghem.

Moe Kraan waren de berichten van de messentrekkers, brandstichters en de Osse Bende al vooruitgesneld. Toen Ria voor het eerst op haar fiets naar Berghem vertrok, kreeg ze dan ook een ploertendoder en de nodige waarschuwende preken mee.

Berghem had op 21 mei 1932 een inwonertal van ongeveer 2625 mensen. Het was een zeer arme bevolking met een hoge werkeloosheid. Het merendeel had een klein gemengd bedrijfje, de zogenaamde 'keuterboertjes'.

Hiernaast werden andere werkzaamheden verricht, fabrieksarbeid in Oss en seizoensarbeid zoals maaien. Dit was noodzakelijk om enigszins in de proviandering van de kinderrijke gezinnen te kunnen voorzien.

Toen de boterfabriek van Jurgens in het najaar van 1931 van Oss naar Rotterdam verhuisde, was de crisis door de grote werkeloosheid volkomen.

Ria Kraan, 'de Juffrouw' was een boerin in hart en nieren en kon zelfs melken als de beste. Als een boer klaagde dat een koe slecht te melken was, zo'n echte 'taej koej', met een uier waarvan een of twee kwartieren door ontstekingen waren weggevallen, dan sprong ze rustig onder die

1933. Ria Kraan in Oss. Zij poseert hier zonder 'ploertendoder op zak' voor de fotograaf op het Walplein, hoek Molenstraat.

'boerenkennis' kon ze goed en met inzicht praten over vee, gras, akkerbouw, kaasmaken en het weer.

Ze was ook erg sociaal betrokken bij 'die arme donders' zoals zij ze noemde.

De eerste keer dat ze weer thuiskwam in Grave, gaf ze moe Kraan de ploertendoder weer terug met de woorden: "Die heb ik daar niet nodig".

Bevallingen in de bedstee

Als je in die beginperiode in de archieven duikt, dan vliegen voornamelijk twee begrippen je aan: 'Mond- en klauwzeer' en 'Werkverschaffing'.

De armoede was verschrikkelijk, de hele babyuitzet kon in een schoenendoos en als de mensen heel timide vroegen of het zo wel zou gaan, dan zei ze: "Maar natuurlijk". Zelf sleepte ze haar zeep, handdoeken en beddengoed wel mee.

Ze moest nog bevallingen doen in de bedstee, op een kafzak, met als enige verlichting een brandende kaars. Het betrof hierbij ook stuitbevallingen, of een bevalling van een tweeling. Ze liet wel een paar gaten zagen waar ze haar voeten moest zetten. Ze werkte in die periode nog voor f 2,50 voor een verlossing.

Pasgeboren kinderen moest ze soms in een buffetla leggen, of op een

1957, St. Willibrordusstraat. Heel het dorp liep uit om het 25-jarig jubileum van Ria Gielen-Kraan als vroedvrouw in Berghem mee te vieren. Na de H. Mis uit dankbaarheid wordt de familie tot huis begeleid door bruidsmisjes uit de buurt. Foto: Daan Scholten.

Pasgeboren kinderen moest ze soms in een buffetta leggen, of op een stoel achter de kachel. Ze had een timmerman, Peters genaamd, die soms voor niets, (als zij het materiaal betaalde) een kinderbedje in elkaar timmerde.

Tantum ergo

Ze was in Berghem in de kost bij Sjaak van Erp, getrouwd met Otta Nass, die een sigarenwinkel hadden. Als ze overdag al eens een keertje de tijd had en probeerde haar verloren nachtrust in te halen, vloog ieder kwartier die schelle winkelbel over haar tekort gekomen slaap heen. En anders hielden de buurkinderen haar wel uit de slaap met hun herrie. Sjaak en Otta waren heel sociale mensen en vaak kon ze dankzij hen voor een arme ondervoede kraamvrouw een heerlijke kippensoep meenemen, een paar eieren met cognac of wat kleren.

Beddengoed nam ze mee uit de textielwinkel van haar zus Cor uit Grave. Ook werden zuigelingen of kleuters wel eens voor een paar maanden bij moe Kraan ondergebracht als hun eigen moeder erg ziek was.

Ze was niet alleen dag en nacht op pad voor bevallingen, maar heel vaak stond er ook iemand aan de deur: "Och juffrouw, ons kind het de kooi hoest en we durve er zoë de nacht nie mee in. Kunde nie ekkes komme kijke?"

Ze toog dan weer op haar fiets de hei in, ook in 't pikkedonker, met de stoomketel op haar pakkendrager, om te gaan stomen en zo de benauwdheid van 't kind wat te verlichten.

Ze was al gauw bekend door haar vrome liederen, zoals "Tantum ergo, Regina Caeli en Panis Angelicus". Die galmden dan luidkeels door de donkere nacht.

Jaren later had ze het nog vaak te kwaad over het beleid van de Werkverschaffing. Die liet alsmaar zandwegen omspitten en maakte zodoende niet gemarkeerde gaten en kuilen. Deze vormden voor haar 's nachts een levensgevaarlijke situatie, zo verdween ze zeker een paar keer met fiets en al in zo'n gat. "Hadden ze die mensen hun eigen krotten maar op laten knappen", mopperde ze dan.

In 1935 trouwde ze met een weduwnaar met twee kleine kinderen, Jacques Gielen die onderwijzer was en later hoofd der school werd in Berghem.

Wat hen het meest verbond was hun sociale bewogenheid en hun verontwaardiging over onrecht en armoede. En armoede was er...!

Veel vragen blijven voor mij open. Waar lag haar dienstverband? Bij de Gemeente of het Wit Gele Kruis? Wat was haar honorering? Wat waren haar arbeidsvoorwaarden?

Werkzaamheden

Als je haar staat van werkzaamheden bekijkt, zie je duidelijk dat haar werkgebied veelomvattend was.

Ze moest brandwonden verzorgen, o.a. bij een patiënt 24 dagen drie maal per dag, hondenbeten behandelen, open benen verzorgen en wondinfecties en zweren verplegen.

Verder behoorden tot haar taak: bevallingen en kraambedverplegingen, zuigelingenzorg en abortusverpleging.

Eens behandelde ze vijf kinderen uit een gezin met 'kletsoppen' ten gevolge van luizen. Allereerst werden alle koppen kaalgeschoren en gewassen, iedere dag verschoond en met zalf en gazen ingepakt. De kinderen kregen van haar als troost allemaal een nieuwe alpinopet en een grote sinaasappel toe.

Zo verrichtte ze 284 verplegingen bij C. Verhoeven van gemiddeld twee uur. Hier betrof het een trombosebeenverpleging, waarbij zij iedere keer met kistjes en dekens een stellage moest bouwen om het been in de goede houding te leggen.

Medicatie bestond er in die tijd immers niet.

Uit haar werkzaamheden valt te lezen dat zij, omdat er geen huisarts was, het directe aanspreekpunt was voor allerlei dagelijkse calamiteiten.

11

Berghem 30 Dec.

Mit bell Gesh Heer.

Ik heb u s.v.p. een
regeling willen treffen voor
onverminderd verkoop.
Ik ben op 16 Dec van de
baaswerken gekomen en heb
mijn die morgen om 9 uur
gemaakt en werd mij mede
geduidt dat wij aan de steun
moesten. Den volgende dag
mochten wij niet aan de steun
en mochten gaan werken op
Woensdag 18 Dec. dus 2 dagen
gutesken. En om vraag ik
u Mit bell Gesh Heer beleeft
om die 2 dagen te laten met
betalen. Ik heb deze week/b. 13
verdiend dat is toch te weinig
voor een gezin van 9 personen.
we zitten dan ook handen aan
cent in hem en u begrijpt den
toestand. In de hoop ik het
u dan delyk met gelege heb

teken ik Hoogachtend

A.J. Schuijers

Zó arm...!

In 1980 ontving
mevrouw Gielen-Kraan
de titel 'Ereburgeres'
van de gemeente
Berghem.

In haar dankwoord
herinnerde zij eraan,
in wat voor armoedige
toestand zij in 1932 in
Berghem terecht kwam.
Om dit te onderstrepen
las zij de hiernaast
afgedrukte brief van
A.J. Schuijers voor.
In de winter van 1932
moest het gezin, dat uit
negen personen
bestond, rondkomen
van zes gulden en 23
cent.

Vader Schuijers
verzoekt de
burgemeester een
regeling te treffen.

Naast alle werkzaamheden nam ze jaren de vuile was van vele mensen mee naar huis en bracht die schoon weeromme.

Als er in latere jaren een groot gezin een wasmachine op afbetaling had gekocht en de termijn niet afgelost kon worden, bestond het risico dat zowel de wasmachine als ook de reeds betaalde termijnen verloren gingen. Ons huishoudgeld ging dan onherroepelijk naar die familie.

Ontslag

Toen ze trouwde kreeg ze haar ontslag als Gemeentevroedvrouw en ook haar aanstelling als vroedvrouw van het Wit Gele Kruis kwam teneinde. Uit de overlevering weet ik dat zij uit protest hiertegen een felle strijd heeft geleverd tot in Den Haag toe. Bescheiden zijn daar echter niet meer van te vinden.

De Provincie Noord-Brabant stuurde wel op 23 januari 1935 hieromtrent een brief aan de Gemeentebesturen van Noord-Brabant.

Zou dit toeval geweest zijn of...?

Uiteindelijk is ze als vrijgevestigde vroedvrouw haar beroep blijven uitoefenen. Er was veel tegenwind, doordat het Wit Gele Kruis diverse keren een eigen verloskundige benoemde. Al wilden de mensen haar graag voor de verlossing hebben, ze waren te arm om de keuze te kunnen maken.

Naarmate de levensstandaard beter werd en de mondigheid van de mensen toenam, kreeg ze steeds meer cliëntèle en stopte de benoeming van een eigen vroedvrouw bij het Wit Gele Kruis. Zij was toen weer 'de vroedvrouw van Berghem'.

Toen zij op 1 mei 1980 als Ereburgeres van Berghem werd benoemd, begon haar dankwoord met:

"Toen ik in 1932 in Berghem kwam, riepen de toestanden naar de hemel om wraak! Zó arm...! Om te illustreren hoe arm, sluit ik af, met een persoonlijk briefje van A.J. Schuijers."

Op 21 maart 1988 is Maria Sofia Gielen-Kraan in Berghem overleden op de gezegende leeftijd van 92 jaar.

*Met dank aan het Streekarchief Brabant-Noordoost,
met name aan Johan van Heel.*

Bronnen

Streekarchief Brabant-Noordoost te Oss.

Idem, Archief gemeente Berghem.

Idem, Fotocollectie Daan Scholten.

Foto's: Privéarchief Familie Gielen-Kraan.

BRUIDJESJURK PER LUCHTPOST

Inleiding

Het leven van alledag op het platteland in de provincie Noord-Brabant was nauwelijks verstoord tijdens de Duitse bezetting in de oorlogsjaren 1940/'44.

Chocolade en geïmporteerd fruit, zoals sinaasappelen en bananen, waren niet of nauwelijks verkrijgbaar. Deze producten behoorden niet tot de eerste levensbehoeften en andersoortig fruit om te voorzien in de vitaminebehoefte was wel te vinden in 'den hof'.

Ter vervanging van koffie en thee, belangrijk in het sociale verkeer, verschenen al spoedig surrogaatproducten.

Overige levensbehoeften waren alleen op de bon verkrijgbaar. Het bonnensysteem was een echt bureaucratisch middel om beperkt beschikbare artikelen eerlijk onder de mensen te verdelen. Overigens was dit systeem al voor de bezetting van toepassing. Pas na het staken van de vijandelijkheden werd het stapje voor stapje afgeschaft.

Kleding voor opgroeiende kinderen was een ander nijpend probleem. Hier werd veel vernuft ingestoken, door zomen uit te leggen of juist aan te brengen, jassen te keren en zonodig te verven. Ook het verstellen, kapotte versleten delen vervangen door lappen van enigszins hetzelfde materiaal en vergelijkbare kleur, vergde veel van het aanpassingsvermogen van zowel de maker als de drager. In grote gezinnen vormde dit werk bijna een dagtaak.

Producten van (kunst)zijde waren al helemaal schaars.

Hoogtijdagen bij kerkelijke gebeurtenissen werden opgeluisterd door processies waar bepaalde betekenisvolle attributen plechtig, in een omgang, in en rond de kerk werden megedragen. In zo'n stoet was een opvallende plaats ingeruimd voor bruidjes, meisjes tussen zes en twaalf jaar. Zij droegen daarbij lange witte jurken, bruidjesjurken genoemd.

Deze leeftijd is jammer genoeg juist de periode waarin kinderen het hardste groeien en je kunt niet eindeloos jurken blijven uitleggen. Als de nood echter het hoogst is, is de redding nabij!

Luchtlandingen

Medio september 1944 vinden bij Arnhem, Eindhoven en Nijmegen geallieerde luchtlandingen plaats. Van diverse vliegvelden vanuit Engeland worden speciale troepen en bijbehorend oorlogsmateriaal overgevlogen naar de voor dit doel geselecteerde terreinen in de buurt van voornoemde steden.

Eén luchtweg, die met bestemming regio Arnhem, liep praktisch over het territorium van de gemeente Berghem.

Op 24 september 1944 fietste Leo van den Bergh naar de Groene Steeg tussen Haren en Bergbom. Daar fotografeerde hij het op 19 september 1944 neergekomen vliegtuig. Het betreft een Stirling van het 570e squadron. Foto: L. van den Bergh, Oss.

Monster geveld. Foto: L. van den Bergh, Oss.

Vooraf op zondag 17 en op maandag 18 september gaat het om een waar spektakel in de lucht. Een gedeelte van de Luchtarmada, met honderden meermotorige vrachtvliegtuigen en trektoestellen die elk een transportzweefvliegtuig meesleuren, trekt laag en in formatie in noordoostelijke richting voorbij.

Op dinsdag 19 september is het afgelopen, althans in deze contreien. Elders in Noord-Brabant gaat het grote luchttransport onverminderd door.

Bij de Duitse bezettingstroepen is dan de verrassing al voorbij en zij trekken in allerijl luchtafweergeschut samen rond de landingszones bij Arnhem.

Bij de bevoorrading vanuit de lucht worden de goederen, die in rieten manden verpakt zitten, uitgeworpen. Hierbij opent de kleurige parachute zich met behulp van een trektouw automatisch. Tijdens dit kritisch en kwetsbaar proces wordt een geallieerd vrachttoestel geraakt op een vitale plaats. Blijkbaar is de piloot niet meer in staat zijn oorspronkelijk geplande terugreis via dezelfde route als de heenreis te volgen. Wellicht verwachtte hij dat de vertrouwde route van zondag en maandag hem in staat zal stellen om veilig terug te keren naar Engeland. Boven het Land van Maas en Waal gaat het flink mis en de bemanning besluit om niet de persoonlijke parachutes te gebruiken maar voortijdig te landen in de malse polders van het Maasland. Een weiland op de grens van de gemeenten Megen en Berghem bij het kerkdorp Haren aan de Groenendijk wordt het einde van de reis van het viermotorig vliegtuig¹).

Spelende kinderen

Vanwege het dreigend oorlogsgevaar waren de scholen, die net na de zomervakantie (van 1 tot 31 augustus) waren begonnen, toch maar weer gesloten. De schooljeugd is mede door het mooie weer buiten vertier aan het zoeken. Zij hoopt natuurlijk op een voortzetting van de luchtoperatie. Maar ook zonder dit spektakel bieden polders met sloten, hekken en bruggetjes een prachtig speelgebied en ontdekkingsterrein. Daarnaast is er het vee dat gemolken moet worden en niet te vergeten de prachtige vergezichten met karakteristieke torenspitsen aan de horizon als oriëntatiepunten.

Op dinsdagmiddag 19 september 1944 speelt ook Ria van den Broek niet ver van het ouderlijk huis in de Waterstraat (nu huisnr. 3) buiten. Zij zal samen met haar vriendinnen beslist ook oog hebben gehad voor vogels en bloemen in de wei en vissen en salamanders in het water. Vermoedelijk zal ze in haar vredig wereldje ineens zijn opgeschrikt door een zwart naderbij razend levensgroot monster, laag boven de grond zwevend tussen hemel en aarde. Een gevaarte dat ineens met schurend

Foto boven, van links naar rechts: Gerda van de Coevering, Cis van den Broek, Pietje van Gennip, An Schamp-van den Broek, Toon Schamp, Joke van den Broek, Marietje Megens, Tonny Hooft-van den Broek, Mien Diebels-van den Broek, Ria van den Broek en Harry Diebels.

Foto onder, bovenste rij van links naar rechts: An Schamp-van den Broek, Toon Schamp, Cis van den Broek, Mien Diebels-van den Broek, Joke van den Broek, daarboven Tonny Hooft-van den Broek, Ria van den Broek, Pietje van Gennip en Marietje Megens. Onder Gerda van de Coevering en Harry Diebels. Foto's: Henk Hooft, Amsterdam.

geraas in haar richting komt aanstormen. Het knallend geluid van ruw uitgetrokken weidepalen die onderweg prikkeldraad meesleuren en propellers die kluiten aarde opwerpen komt op haar af. Een monster van bijna 20 meter breed met een brede opensplijtende kop en zowel links als rechts daarvan twee machtige levensgrote hongerige motoren en een staart die wel acht meter in de lucht steekt komt vlak voor haar tot stilstand. Dat moet wel een kinderziel beroeren.

Bemanning

De inzittenden van het haperend transportvliegtuig overleefden hun bewuste keuze een noodlanding te maken in vijandelijk territorium. Tot hun opluchting zelfs geheel zonder kleerscheuren. Nu bereidde men zich voor op de tweede confrontatie: die met de duivelse SS-lieden.

"Tot onze grote verrassing werden de zes bemanningsleden en de twee soldaten van de grondtroepen, die belast waren met het uitwerpen van de manden, bij het uitstappen, aangestaard door enkele bedremmeld kijkende meisjes op klompen," schreef een van de inzittenden onlangs. Wat een opluchting voor beide partijen.

De geallieerde vliegtuigbemanning werd snel door de vriendelijke lokale bevolking op weg geholpen en keerde in no-time terug in Engeland. Zij hadden geen schrammetje opgelopen.

Schatgravers

Voor ondernemende bewoners uit deze contreien was het praktisch onbeschadigde toestel een ware schat. Wat los en vast zat werd geleidelijk gesloopt en voor elke hobbyist was er wel iets van zijn of haar gading. Benzine, kogels, zendapparatuur, klokken, meters en plexiglas. Teveel om op te noemen.

Binnen in de romp bevonden zich ook bolle kakikleurige pakketten met stevige riemen erom. Als je ze openmaakte, verscheen een grote witte lap van zijdeachtig materiaal, netjes opgevouwen met veel touwen eraan genaaid. Als je het uit elkaar trok kwam je pas achter de royale afmetingen. Interessant, het lijkt wel een parachute, maar wat doe je ermee?

Bij meer nieuwsgierige dan deskundige inspectie bleken er nog meer van dergelijke pakken met dezelfde spierwitte inhoud te zijn. Uit de monden van de mannelijke bezoekers zullen de wat minder opdringende dames gehoord hebben van deze unieke vondst. Een direct toepasbaar nut was nog niet bekend.

"Grote witte zijden lappen stof... maar daar kunnen we toch kleding van maken!" En zo verdween het kunstzijde, wat voor de vliegers nooit tot nut kwam, naar de huizen in de buurt. Hier stikten nijvere vingers iets prachtigs in elkaar, van voering tot complete jurken toe. Een enkele keer

De parachute behoorde tot een van de meest geliefde oorlogsouvenirs. De stof was uitermate geschikt om kleding van te maken. Op deze foto, genomen rond 1946, zien we links Gerrie Schriks en rechts Marietje Gremmen. Foto: Privéarchief Antoon Gremmen.

zelfs een bruidsjapon. In Berghem werden er onder andere bruidjesjurken van gemaakt, zoals de foto laat zien.

Een parachute werd door de vliegeniers aanvankelijk gezien als een voorwerp dat je makkelijk kon verraden. Een geallieerde vliegenier in nood moest immers vlak in de buurt zijn of zijn geweest. Daar joegen de Duitsers en hun handlangers op. Na de luchtlandingen in Normandië waarbij veelkleurige exemplaren werden gebruikt, was het in bezit hebben van zo'n souvenir juist een soort symbool. Het ondersteunde de patriottische gevoelens, gericht naar de buitenwereld.

Franse couturiers wisten van de parachutes zelfs jurken te draperen, sommige in een tricolore outfit.

Ook in Nederland werden enkele maanden later modinettes die in de buurt van de landingszones woonden, uitgedaagd met deze grote, bijna onhandelbare, lappen stof aan het werk te gaan. Uiteraard nadat de landelijke rust was teruggekeerd.

In Berghem lag de uitdaging bij Anna den Brok-van Vught die in het voorjaar van 1945 gevraagd werd om voor de zevenjarige Marietje Gremmen uit het Duurendseind en Gerrie Schriks een bruidjesjurk te naaien.

De dag van de Eerste Heilige Communie naderde en er stonden ook nog enkele plechtigheden op het programma. Deze waren zowel van

kerkelijke als van burgerlijke aard. De laatste had te maken met de viering van de eerste bevrijdingsdag. Deze dag werd gevuld met speeches van vertegenwoordigers van het wettelijk gezag en een optocht. De viering vond plaats op 13 mei 1945, met 65 wagens en loopgroepen²⁾ en werd extra opgeluisterd met bruidsmeisjes.

Andere ervaringen

Lambert van den Heuvel, destijds woonachtig in Den Heihoek, nu Hoessenboslaan, heeft twee keer het bewuste vliegtuig bezocht, verklaarde hij onlangs³⁾. Hij herinnert zich de grote vernielingen die aan de binnenzijde waren aangebracht. Als souvenir nam hij een stuk plexiglas mee naar huis. Het geheel deed wat koud aan en hij was er niet treurig om dat het toestel in de zomer van 1945 eindelijk verdween. Verder herinnerde hij zich dat de verkenner in Berghem, waarvan hij sinds 1946 deel uit maakte, een clubgebouw hadden dat de naam 'De Propeller' droeg. Een gebogen propeller was aangebracht boven de ingang van dit honk. Hij stelt dat deze afkomstig was van dit toestel. Al in 1953 hield de waardering voor dit toch wel historisch belangrijk voorwerp op te bestaan. Deze propeller zou zijn verkocht aan een opkoper om de clubkas te spekken.

Ruim 50 jaar later geniet een van de inzittenden van het vliegtuig nog van de belangstelling voor dit historisch treffen, met een buitengewone goede afloop. Hij apprecieert de omwenteling in West Europa waar vriend en vijand, onder bekwame democratische krachten, tonen te willen en kunnen samenwerken.

En wat de lokale Heemkundevereniging Berchs-Heem betreft; zij hebben weer een paar unieke foto's toegespeeld gekregen van een aansprekende gebeurtenis uit de geschiedenis van Berghem.

*Joop Thuring, Heesch
Hans den Brok, Oss*

Bronnen

¹⁾ Zie artikel: "Twee geallieerde vliegtuigen crashen aan de Maaskant", door Hans den Brok en Joop Thuring. "Zendgraaf, Special Edition", Heemkundig periodiek, Heemkundekring "Megen, Haren en Macharen", nummer 9, oktober 2001.

²⁾ 't Vagevenster, een uitgave van Heemkundevereniging Berchs-Heem, Berghem, nummer 5, september 1994.

³⁾ Brief van L. van den Heuvel gericht aan J. Thuring, Heesch, 23 oktober 2001.

THUISKOOKSTERS

Interview met Mien van Schaijk

Wanneer je goed luistert en om je heen kijkt, blijken er veel mensen te zijn met een mooi levensverhaal. Zo werd ik er op attent gemaakt eens een bezoek te brengen aan Mien van Schaijk wonende aan de Dr. Dreesstraat in Berghem.

Mien ziet er voor haar 85 jaar nog goed uit en kan alles helder en duidelijk uitleggen. Nieuwsgierig was ik vooral hoe Mien haar ervaringen zou vertellen over het vele koken bij feesten bij mensen thuis; zoals bij communies en bruiloften.

Mien van Schaijk is geboren in Nistelrode, op de plaats waar nu verzorgingshuis 'De Stekkerhoek' staat. Ze ging daar naar school en trouwde in 1944 met Wim van Schaijk uit Berghem. Ze kregen samen twee zonen, Ben en Wim en woonden lange tijd in de Veldstraat.

Mien is met haar 15 jaar gaan werken in een ziekenhuis in Amsterdam. Jonge meisjes uit deze streek gingen daar vaak werken. Onder leiding van een Berghemse non, Hanneke van den Broek oftewel zuster Padua, heeft ze drie jaar in de hoofdstad gewerkt. Het maandsalaris was 12 gulden. Moest er in Amsterdam iets gekocht worden, dan was daar eerst toestemming voor nodig van de ouders.

De meisjes mochten na een half jaar werken pas voor het eerst naar huis. Toen Mien voor de eerste keer naar huis mocht, was daar een goede reden voor. Haar ouders vierden hun zilveren huwelijksfeest. Na drie jaar in Amsterdam gewerkt te hebben, maakte ze voor de eerste keer kennis met de horeca.

In Schijndel ging ze werken voor Van Roessel, waar ze de fijne kookkunst heeft geleerd. Van Roessel was een stil hotel waar veelal vertegenwoordigers kwamen. Door de kousenfabriek Jansen (De Sok) kwam er veel aanloop.

Een vrouw die Mien de fijne kneepjes bijbracht zei eens: "Als je goed kunt koken, heb je zulke haren." Wijzend naar haar grijze haar.

Ervaring is de beste leerschool.

Wanneer het personeel appelstamp met verse worst ging eten, ging de deur in het slot, want dat eten was te min.

Na 5 jaar werken in Schijndel ging Mien aan de slag bij Café-Restaurant Hotel Luijk aan de Spoorlaan in Oss, omdat ze dichterbij huis wou zijn. Mien vertelt met een lachje dat ze nog nooit een kookboek heeft gehad en ook nooit een 'echte' opleiding heeft gevolgd.

Bij Luijk was het flink aanpakken. Er waren 19 kamers. 's Middags was er het 12-uurtje. Men kreeg dan 4 sneetjes brood, een krentenbol, kaas en ham met koffie en dat voor f. 0,45. Dit was wel in de oorlogsjaren.

Toen er bij Luijk een wisseling plaats vond, leerde Mien ook veel van de kok Arnold Smulders. Smulders was bekend in de hele buurt, waar hij in

Ansichtkaart van voor 1940. Tekst op achterzijde: Café-Restaurant Hotel Luijk Oss. Bondsotel A.N.W.B. Tel. 22 - Spoorlaan 50. Stroomend warm en koud water. Centrale verwarming. Ansichtkaart: Privécollectie J. Brukx.

vele cafés bier bracht. Daarnaast was hij ook nog kok en banketbakker. Het eerste feest dat Mien en Smulders verzorgden, was in Herpen bij de familie Nass. Ze weet nog wel dat het een priesterfeest was, maar hoe lang het geleden is weet ze niet meer. Wel weet ze te vertellen over een speciaal verzoek uit Berghem om eens 'ouwwerwetst' te koken. En ze somt nog moeiteloos de menulijst op: "Unne bord goei soep, gekookte piepers, gruuu bonne mi witte, gruuu mi verse worst, tuttie fruttie en als afsluiting rijstepap mi bruine suiker."

Volgens Mien keek vroeger de soep bruin van het vlees en tegenwoordig van de maggi.

Ook vertelt Mien over het bijna omvallen van een pan kokende soep. De bewuste soep stond te trekken op het aanrecht op een petroleumstel. In een onbewaakt ogenblik trok een kind van het gezin aan de pan. Door het snelle ingrijpen van Mien, bleef het kind veel leed bespaard, maar Mien kreeg de kokende soep over zich heen. Pas 's avonds bij thuiskomst zag ze dat ze vol blaren zat.

Ook vertelt Mien het verschil tussen kalfsborst van vroeger en nu. Wanneer Mien kalfsborst maakte, was het ook kalfsborst, die opengemaakt werd en gevuld met gehakt, truffels en madeira. Hierna werd het vlees dichtgenaaid en gebakken in een groot formaat pan. Bij het koken sneed en hakte Mien veel fijn met de hand, dus nog zonder de moderne snijmachines.

1949. Nieuwbouw Café Marcellus van Vugt in het Duurendseind, op de hoek van de Burg. van Erpstraat-Runselstraat. In 2002 ging het pand tegen de vlakte om weer plaats te maken voor nieuwbouw. Foto: Daan Scholte.

Mien heeft 24 jaar bij Frans Willems in Herpen gekookt en was daar bekend om haar koude schotels.

Het grootste feest dat Mien met haar kookkunsten verzorgde werd in Berghem in de café-zaal bij Jan en Nelly van Aar-van Vugt gehouden. Tonny van Harry Theunisse uit het Duurendseind, die in Amsterdam woonde, vierde er zijn zilveren huwelijksfeest. Honderdeenentwintig gasten zaten er toen aan de dis.

Pannen en ander kookgerei huurde Mien bij De Zwaan in Oss.

Bij een groot feest moest er altijd daags tevoren voorgekookt worden en op de dag van het feest werd alles afgewerkt.

Het grootste compliment voor haar kookkunst kreeg Mien van een man die zei: "Als ik er vanavond niet meer ben, heb jij dat op je geweten."

Zo lekker en zoveel had hij gegeten.

Bij sommige mensen in Berghem werd het personeel dat meegeholpen had bij het feest een dag erna uitgenodigd voor een borrel.

Eens deed een bruidegom het verzoek om speciaal voor hem speklappen te bakken. Hij was daar een groot liefhebber van. Hij werd op zijn wenken bediend en at er een pan van op.

Vroeger werd alles vervoerd op de fiets en later op de bromfiets.

Bij het koken in Oss kon Mien eens gebruik maken van een Volkswagen, die haar 's avonds naar huis zou brengen. Eerst moest men echter naar Macharen om daar een andere passagier af te zetten.

Mien van Schaijk in haar element; kokkerellen in de Kinderburcht voor de staf en begeleiding van de kindervakantieweek.
Foto: Bert Akkermans.

Macharen liep het echter uit de hand tussen de chauffeur en de passagier en er volgde binnen in de woning een flinke vechtpartij. Mien zat met haar potten en pannen te wachten in de auto en kon geen kant op. Zodoende kwam ze uren later thuis dan normaal.

Ook moest Mien weleens het putwater zeven om soep te maken. Er dreven dan rode wormpjes in het water. Maar goed dat alles goed gekookt werd.

Mien van Schaijk heeft ontelbaar keren gekookt bij allerhande feesten en jubilea. Ze zegt dit altijd met heel veel plezier te hebben gedaan. Het koken op feesten op deze manier is al vele jaren in onbruik geraakt.

Vrijwilliger van het jaar 2000

Als kroon op haar werk ontving Mien van Schaijk op 11 december 2000 de titel 'vrijwilliger van het jaar'.

Het juryrapport vermeldde, dat Mien van Schaijk zich, ondanks haar hoge leeftijd, volledig inzette voor vooral de Stichting Jeugd- en Jongerenwerk in Berghem. En dan vooral tijdens de Kindervakantieweek bij de Kinderburcht in de hei. Dan kookt Mien, ongeveer een dag of tien, voor de opbouwers en de stafleden van de stichting.

Wethouder Hans Boerboom van de gemeente Oss reikte de prijs uit. Mien van Schaijk mocht het bij de prijs behorende bedrag van 3000 gulden besteden aan goede doelen.

Lambert van Hintum

Bronnen

Ansichtkaart: Privécollectie J. Brukx, Berghem.

Foto café Van Vugt: Streekarchief Brabant-Noordoost, Oss. Archief Daan Scholte.

KERK VAN BERGHEM IN VROEGERE JAREN (deel 3, slot)

Notities pastoor Van Genugten opnieuw gepubliceerd

In deel 1 van het artikel 'Kerk van Berghem in vroegere jaren' in 't Vagevenster nummer 14, heeft de redactie aangegeven waarom het de moeite waard was om de eerder gepubliceerde 'notities van pastoor Van Genugten uit oude parochieboeken' opnieuw te publiceren. Het tweede gedeelte van deze notities kan men vinden in 't Vagevenster nummer 15. In deze uitgave het derde en laatste deel.

Pastoor A. van Genugten schreef eind jaren zeventig van de vorige eeuw: "In de pastorie zijn meerdere oude boeken te vinden, die teruggaan tot de beginjaren van 1800. We willen de draad van enkele jaren terug weer opnemen en interessante gegevens daaruit publiceren. We hopen dat vele oude en nieuwe parochianen daarin een aanleiding vinden om zich te gaan verdiepen in de rijke geschiedenis van Berghem."

De pastoor kon toen nog niet vermoeden dat in 1988 uit de pastorie de kluis met inhoud - de oude boeken - werd onvreemd¹⁾.

In dit derde deel de notities van pastoor Van Genugten uit de volgende boeken: Liber Defunctorum (overledenen), Liber Matrimonialis (huwelijken), Liber Baptismalis (doopsels) en Liber Confraternitatum (broederschappen). Pastoor Adrianus Dams begon in 1805 met het aanleggen van de pastoorsboeken, ook memorialen genoemd. In deze boeken werd een diversiteit aan gegevens - en gewone alledaagse gebeurtenissen uit de parochie - genoteerd. Enkele pastoorsboeken werden tot 1940 bijgehouden.

Liber Defunctorum 1805

Mortuarium inchoatum anno 1805 sub me Adriano Dams Pastore de Berchem. Aldus begint dit eerste boek. Pastoor Dams is hierin begonnen de overledenen van jaar tot jaar in te schrijven. In 1805 waren het er 43. Van hen waren er 19 volwassenen en 24 kinderen. De namen van deze overledenen komen we ook nu nog in onze gemeenschap veelal tegen. Het waren toen: Van Laenen - Van Aalst - Van der Wielen - Van Dijk - Van Melis - Smits - Klerx - Van Steenveld - Van Vugt - De Wit - Van den Broek - Du Pree - Van den Heuvel - Gielens - Megens - Kremers - Hoex - Kooijmans.

Opvallend is het, dat bij het noteren van de naam van een echtgenote nooit haar eigen achternaam wordt vermeld, maar alleen de naam van haar man. Het aantal overledenen liep toen van jaar tot jaar erg uiteen.

Bidprentje van pastoor Adrianus Dams; voor- en achterzijde. Pastoor Dams begon in 1805 met het aanleggen van de pastoorsboeken. In sommige van die boeken werden tot 1940 gegevens genoteerd. Bidprentje, Privécollectie J. Brukx, Berghem.

Maar is voor de betrekkelijk kleine gemeenschap die Berchem toen vormde zeer hoog. Met name ook de kindersterfte.

Hier enkele cijfers van de eerste jaren uit dit boek.

In 1806 totaal 29, waarvan 8 kinderen. In 1807 totaal 70, waarvan 27 kinderen. In 1808 totaal 41, waarvan 19 kinderen. In 1809 totaal 39, waarvan 18 kinderen. En in 1810 zijn er 40 overledenen, van hen waren er 20 nog minderjarig.

Pastoor Dams had de gewoonte om zo nu en dan ook een opmerking in het dodenboek erbij te schrijven. Zo staat er op het eind van 1807, dat bij de overledenen ook hoorde de eerw. heer Gijsbertus Schoenmakers uit Waspik, die sinds 1806 assistent was in Berchem. Hij overleed aan de febre putrida (een bepaald soort epidemie, die met veel koorts en stinkende wonden gepaard ging), welke voorafgegaan werd door de febre bilosa. In dat jaar zijn er in Berchem aan deze koorts 30 mensen gestorven, terwijl er wel 70 de laatste sacramenten hebben ontvangen in stervensgevaar door deze ziekte, maar toch weer hersteld zijn.

In 1808 maakt pastoor Dams bij iemand de notitie: Passa est sectionem caesaream cum dubioso effectu - vrij vertaald: heeft een keizersnede met 'twijfelachtig' effect ondergaan.

De opvolger van pastoor Dams met ingang van 26 november 1813 is pastoor Jacobus van Asten. Hij vermeldt dan in dit boek dat op 22 november "eerwaarde heer Adrianus Norbertus Dams is overleden, pastoor van deze gemeente". Pastoor Van Asten kwam uit Heeze, was eerder pastoor in Netersel en Casteren en daarvoor kapelaan te Oss.

Pastoor Van Asten vermeldt in de zomer van 1814 het sneuvelen van twee Berghemse soldaten, nl. Leonardus van den Heuvel en Johannes den Brok, die gedwongen waren ingedeeld bij het leger rond de strijd om de stad Hamburg, welke stad gedurende zeven maanden werd belegerd voor de inname.

In de komende jaren komen we daarover veel aantekeningen tegen. Zo wordt aangetekend dat Jan van Dieten in het ziekenhuis te Osnabrugge is overleden. Het staat genoteerd bij 28 september 1814. Op 18 november 1819 overlijdt de dienstplichtige soldaat Jan Megens in het hospitaal te Nijmegen. En Willibrord van Berkel, eveneens voor zijn nummer in dienst, sterft op 11 maart 1820 in hetzelfde ziekenhuis. Op 19 augustus 1822 Wim van Empel in Gorinchem.

Bij Antonius van Zeland, die op 14 mei 1818 sterft, staat dat hij aan de kerk een nieuwe communiebank heeft gegeven.

En bij Joannes Du Pree, dat hij de leeftijd van 93 jaar had bereikt, hetgeen maar zeer zelden voorkomt, en dat hij de oudste inwoner was. Hij gaf twee grote kandelaars aan de kerk. Het sterfjaar is 1825.

Bij Johannes de Leeuw wordt vermeld, dat hij als soldaat op Java is gestorven in 1829.

De volgende jaren sterven ook weer verschillende Berghemse jongens in militaire dienst: op 10 januari 1831 Frans Kluijtmans in Delft. Op 20 maart 1832 Jac. van Riekevoort in Vlaanderen. Op 30 augustus 1832 Jochim van Aalst in Delft. Op 29 oktober 1832 Piet van Grinsven in Delft. Op 31 oktober 1832 Antoon den Brok in Antwerpen. 19 februari 1833 Henk v.d. Wielen in Veere Zeeland. 22 juli 1833 Cornelis van Vugt in Den Briel. 22 september 1834 Gerard Brands in Dordrecht. 29 juli 1835 Gerard Wittenberg in Rotterdam. 23 oktober 1835 Jan Janssen in Bergen op Zoom. 23 april 1836 Adrianus Brands in Groningen. 26 april 1836 Hub van den Heuvel in Harderwijk.

In Berghem komen heel wat bijnamen voor. Soms gaan die terug op een beroep van de voorouders. Zo wordt in 1841 vermeld dat op 11 januari Jan Mulders sterft, die koster en zanger was in de kerk. Nu nog zijn er nazaten uit deze familie die 'de köster' als bijnaam dragen.

Op 2 maart 1845 sterft pastoor Jacobus van Asten. Hij wordt opgevolgd door Walter Baselmans, die op 2 april 1804 in Blaarthem (Eindhoven) is geboren. Op 11 november 1829 is hij in Berchem kapelaan geworden. Op 3 mei 1843 wordt hij hier waarnemend pastoor en op 7 maart 1845 volgt hij pastoor Van Asten op.

Op 23 maart 1848 verongelukt Adrianus Wittenberg bij de afbraak van de oude kerk.

Op 9 mei 1848 wordt de eerste steen van de nieuwe kerk gewijd en gelegd. Pastoor Baselmans wordt daarbij geassisteerd door de eerwaarde heer Bijvoet, die professor is.

Ook de tekst die op deze steen is gebeiteld wordt vermeld:

Vir a basiLLa DIcTUs
paslta bast Insignis eCCLeslae
a UasI VoCetUr
absoLUto opere
a basILiCa VoCanDUs

Wanneer je alle hoofdletters optelt, kom je precies aan het jaar 1848.
(I=1; V en U=5; L=50; C=100; D=500)

Vanaf 1851 zien we iets nieuws in de boeken van onze kerk. Ze worden nl. jaarlijks gecontroleerd door de deken van het dekenaat Oss. En met een handtekening op datum wordt dit telkens aangegeven. Zo staat er op 23 juni 1851: vidit hac J.C. Brouwers. Op 25 augustus 1852 zet M.Th. Timmermans zijn handtekening, hij was toen deken van het dekenaat. Op 30 september 1861 zet deken H. Piggen zijn handtekening. Op 3 juli 1884 tekent A. van de Laar. En rond de eeuwwisseling is A.J. Fritsen deken van ons dekenaat, want op 3 augustus 1899 staat zijn handtekening in onze boeken. Op 9 juli 1907 komen we een bekende naam tegen als deken van Oss, nl. G. van den Boer. Velen van ons kennen waarschijnlijk wel de Monseigneur Van den Boer Stichting.

Maar keren we terug naar de jaren vijftig van de vorige eeuw. Op 2 november wordt bij Adrianus van Laanen vermeld, dat hij bij de afbraak van de noodkerk plotseling dood is gebleven. Er wordt niet bijgezegd of het door een ongeluk gebeurde. Op 30 juli 1866 sterven een broer en een zus vanwege de cholera in Overschie. Het zijn Petronella en Rudolph van Lieverlooi. Waarschijnlijk waren zij in die plaats om daar te helpen bij de oogst. Zoals in het verleden zovele jongeren uit Berghem overal naar toe zijn getrokken om wat geld bij te verdienen.

Pastoor Baselmans sterft op 2 juni 1868. De laatste aantekening van hem is van 28 februari. Waaruit valt af te leiden, dat hij een maand of drie ziek moet zijn geweest. We weten dat hij is opgevolgd door pastoor Johannes van Asten, maar we kunnen dat in dit boek niet terugvinden. Zijn voorgangers vermeldde dat uitvoerig met de plaatsen, waar zij tot dan toe hadden gewerkt en de geboorteplaats erbij. Wel geeft hij aan dat hij in het vervolg de dag van sterven zal opschrijven en niet de dag van begraven, zoals dat tot nu toe gebruikelijk was. Ook valt bij pastoor Van Asten op dat hij wel 40 namen op een bladzijde schrijft, terwijl pastoor Baselmans er hooguit 20 op een bladzijde

vermeldde. Hij geeft zichzelf ook weinig ruimte om aparte aantekeningen te maken. De enige aantekening van hem is in 1887, waar hij bij 6 overledenen vermeldt: 'signate ex variolis' hetgeen betekent: 'duidelijk vanwege de pokken'.

Wel kunnen we zien, dat intussen zich ook de zusters in Berghem hebben gevestigd, want in 1891 sterft op 27 april zuster Maria Anselma, die overste was in het Liefdegesticht.

De laatste aantekening van pastoor Van Asten in dit boek is van 22 januari 1895. Hij schrijft dan erg onduidelijk, nauwelijks leesbaar. De volgende namen staan in zeer mooi en regelmatig handschrift, maar zonder datum, ook zo in de jaren 1896 en 1897. Vanaf 1898 wordt behalve de sterfdatum ook de leeftijd vermeld van de overledene. Op 15 februari 1899 sterft pastoor Van Asten. Hij is dus wel een jaar of vier nauwelijks in staat geweest om zijn werk te doen. Toen hij stierf was hij 80 jaar.

Hoe zwaar zal het hem zijn gevallen, toen hij in 1895 op 6 december mee moest maken, dat de kerk afbrandde. Met zijn 76 jaar was hij toch al tot weinig in staat en dan de zware taak krijgen om alles weer op te gaan bouwen.

Pastoor Baselmans startte in 1848 met de bouw van de 'nieuwe' Willibrorduskerk, deze brandde in 1895 af. De parochie maakte enkele jaren gebruik van een noodkerk, het gebouw links voor de restanten van de afgebrande kerk. Foto: Monumentenzorg.

In 1899 beginnen de eerste tekenen van de emancipatie van de vrouw ook door te klinken in dit boek. Voortaan wordt ook de eigen achternaam van een getrouwde vrouw vermeld!

De laatste van de vorige eeuw die in onze parochie sterft is Johannes Hoes, op 30 december, hij is getrouwd met Maria Klinkhamer en is 70 jaar oud geworden.

De aantekeningen zijn nu van pastoor Cornelis van Tetering, die in 1899 pastoor Van Asten is opgevolgd, maar ook van hem zien we dat hier nergens vermeld.

De aantekeningen van pastoor Van Asten waren erg summier, maar pastoor Van Tetering geeft nog minder bijzonderheden aan.

Op 16 september vermeldt hij het sterven van Gerard van Erp, student in de filosofie, in de leeftijd van 21 jaar te Neerkant. We zijn nu in het jaar 1900.

Op 27 december 1902 sterft in Essen Duitsland in de leeftijd van 26 jaar Gerard den Brok.

En op 18 mei 1904 wordt het overlijden vermeld van burgemeester Wilhelmus Rongen in de leeftijd van 80 jaar. Hij was hier 38 jaar lang burgemeester.

Hoge leeftijden kwamen ook toen voor, zoals blijkt uit de aantekening bij Petrus van Vugt, die in de leeftijd van 90 jaar sterft op 11 januari 1906.

Eveneens 90 jaar werd Joanna den Brok-Vos, die op 12 juli 1911 sterft.

Op 20 juni 1912 sterft burgemeester Joannes van Erp in de leeftijd van 57 jaar. En op 26 juli 1913 in de leeftijd van 17 jaar Theodorus van der Wielen, die door de bliksem is getroffen.

Het jaar 1915 is het laatste jaar van dit boek. Het aantal overledenen was toen 45.

Liber Matrimonialis 1805

In het Liber Matrimonialis staan de huwelijken opgetekend vanaf 1805 tot 1915. En pastoor Dams is de eerste pastoor, die in dit boek de aantekeningen maakt.

Het eerste huwelijk dat opgeschreven staat is dat van Cosuinus Joannes Roelens en Anna Margaretha Brands. Het is ingezegend op 13 januari 1805. Op dezelfde dag trouwden eveneens Martinus Joannes Nicolaas van den Ancker uit Boekel en Anna Maria van Buel. De twee bruidsparen waren bij elkaar de getuigen.

Bij het huwelijk op 5 mei 1805 zien we als getuige optreden Johannes Mulders, die koster was in onze kerk en tot zijn dood op 11 januari 1841 dit bleef.

In 1805 waren er in totaal 12 huwelijken.

We hebben in het Liber Defunctorum al gezien dat op 26 november 1813 pastoor Jacobus van Asten de opvolger is van pastoor Dams.

Hier in het Liber Matrimonialis vermeldt hij enkele bijzonderheden omtrent zichzelf: afkomstig uit Heeze, sinds 1793 waarnemend pastoor in Son tot 15 november 1794, daarna kapelaan in Oss tot 15 januari 1805, tenslotte tot 4 december 1813 pastoor te Netersel en Casteren. Tussen haakjes vermeldt hij dan, dat de parochianen van Netersel en Casteren hem zeer geliefd waren. En nu is hij dan pastoor te Berchem... Hij voegt er nog aan toe: 'Moge God mij daarbij helpen'. Het heimwee naar zijn geliefde kudde in de Kempen klinkt er nog in door.

Tot 1823 wordt telkens de datum van het huwelijk aangegeven. Vanaf 1823 staat de datum van de eerste huwelijksafkondiging 'iniërunt sponsalia' ook aangegeven.

Bij een huwelijk dat op 13 april 1823 wordt gesloten is Waltherus Baselmans uit Blaarthem getuige. We weten dat de latere pastoor Baselmans in 1804 is geboren en in 1829 te Berchem kapelaan is geworden. Waarschijnlijk heeft hij tijdens zijn studietijd hier ook al wel eens zijn vakantie doorgebracht, zodat hij op 19-jarige leeftijd in Berchem als getuige bij een huwelijk aanwezig kon zijn.

In 1826 worden de data van de huwelijksafkondiging weer weggelaten. Wat de reden is van het gedurende 3 jaar vermelden van de huwelijksafkondiging is niet duidelijk.

Op 21 april 1845 wordt ten overstaan van pastoor Baselmans het eerste huwelijk gesloten. Hij is op 7 maart pastoor Van Asten opgevolgd. Vanaf 23 juni 1851 worden ook de trouwboeken regelmatig door de deken van het dekenaat gecontroleerd. In juni 1868 worden twee huwelijken ingezegend door de eerw. heer A. Sevens. Pastoor Baselmans is nl. op 2 juni overleden.

Het huwelijk in augustus van dit jaar geschiedt ten overstaan van de nieuwe pastoor Joannes van Asten.

Het kwam in die tijd voor dat meerdere huwelijken op een dag werden gesloten. Het hoogste aantal dat ik ben tegengekomen is 6. Het was op 17 februari 1873. Vanaf 25 september 1859 tot 12 november 1877 is een zekere Petrus Wolfs praktisch bij alle huwelijken een van de getuigen. Waarschijnlijk is hij in die periode koster geweest in Berghem.

Inderdaad, bij vergelijking met het dodenboek zien we daar, dat op 21 november 1877 Petrus Wolfs, koster van de kerk, is overleden.

Vanaf 13 januari 1879 komt dan Henricus van Seumeren regelmatig als getuige voor, hij zal wel de nieuwe koster zijn.

De laatste aantekening van pastoor Van Asten in dit boek is van 28 januari 1896. Hij heeft dit boek nog een jaar langer bijgehouden dan het dodenboek.

Misschien dat we hieruit mogen afleiden, dat de huwelijken van moment op moment werden ingeschreven, terwijl de overledenen zo nu en dan officieel werden ingeschreven, maar tussentijds in een of ander schrift werden bijgehouden.

In het Liber Matrimonialis staan nu tot 16 mei 1899 alleen maar de huwelijken genoteerd, zonder daarbij te vermelden wie de getuigen zijn en wie de priester.

Op 16 mei echter staan er weer de volledige gegevens. En nu wordt het huwelijk bevestigd ten overstaan van pastoor Van Tetering.

Het laatste huwelijk in de vorige eeuw wordt gesloten op 27 november. Het is het huwelijk van Antonius Loeffen en Mathea van der Sluis. Het wordt ingezegend door Ludovicus Franken, die kapelaan is te Berchem, en ten overstaan van de getuigen Hendricus van Vugt en Marinus Keijzers.

De kerk die in 1895 was afgebrand is op 18 november 1901 weer in gebruik, want bij het huwelijk op deze datum staat vermeld, dat het het eerste is in de nieuwe kerk.

Ook de huwelijken in dit boek gaan tot en met het jaar 1915.

Het voorlaatste huwelijk in dit boek ingeschreven is van Martinus van Oorsouw en Helena Bimbergen. Het is gedateerd op 21 september 1915.

Liber Baptismalis 1805

We gaan nu kijken in het Liber Baptismalis van 1805. Evenals de twee vorige boeken is pastoor Dams hiermee begonnen. Hij vermeldt hier dat hij zelf uit Tilburg afkomstig is.

De eerste doop hierin vermeld is van Joanna, dochter van Franciscus Antonius van Grunsven en Joanna Maria Ida van den Elzen, peter en meter zijn Antonius van Grunsven en Agnes van Grunsven. In 1805 zijn er 61 kinderen gedoopt; 34 jongens en 27 meisjes.

Opvallend is dat praktisch alle kinderen maar één voornaam hebben. En bij sommigen staat tussen haakjes vulgo (= in de volksmond) en dan de roepnaam, zoals b.v. bij Lamberta = Lamberdien; Jacoba = Jacomijn; Theodorus = Dirk; Ida = Ijke; Francisca = Francijn; Gerarda = Ardijn; Laurentia = Reinske; Egidius = Dilus.

De opvolger van pastoor Dams is pastoor Van Asten. Hij vermeldt in het doopboek op 18 november 1813 dat op deze dag in de Heer is ontslapen Adr. Norb. Ign. Dams, pastoor van deze parochie, voorzien van de sacramenten der kerk. En dat hij zelf op 4 december 'ad vesperam', waarschijnlijk het lof, het pastoraat te Berchem is begonnen en dat hij op die dag Regina Barbara, dochter van Leonardus Megens en Anna van Erp, heeft gedoopt.

Verder geeft hij aan dat op 23 mei 1822 door vicaris Van Alphen een kapelanie is opgericht. Op 17 juni zijn twee nieuwe biechtstoelen in de kerk geplaatst. Zouden de oude versleten zijn door het intensieve gebruik? We kunnen ons dat in deze tijd nauwelijks voorstellen.

Op 25 juni 1827 wordt de eerste steen gelegd van de nieuwe school. Pastoor Van Asten geeft allerlei vermeldenswaardige dingen weer in zijn doopboek.

Zo vermeldt hij dat er op 19 mei 1831 een ramp is gebeurd. Hij schrijft: Rond 1 uur in de namiddag zijn door een windhoos 23 boerderijen met huisraad en veel vee en ook drie kinderen van verschillende gezinnen in het naburige Achterschajk en het Hoogelijnd jammerlijk getroffen en verbrand, bovendien zijn veel mensen gewond geraakt door het vuur. Op 8 juni 1834 zijn te Oss door Mgr. Den Dubbelden meer dan 600 personen uit onze parochie gevormd. Dit boek sluit af met het jaar 1834, waarin 70 kinderen werden gedoopt.

Daarnaast vinden we in dit doopboek nog enkele kopieën van brieven. Een brief van 1787, door pastoor Dams in 1805 overgeschreven, van paus Pius VI. Deze gaat over aflaten, die verbonden worden aan het bezoek van de kerk van Berchem.

Een brief van de apostolische vicaris A. van Alphen over relikwieën van Sint Willibrord. De brief is gedateerd 4 december 1800. En door pastoor Dams 3 december 1807 overgeschreven in dit boek.

Eveneens een brief over relikwieën van enkele andere heiligen o.a. de heilige Odulphus en de heilige Antonius Abt. Deze is getekend door pastoor Dams op 12 december 1810.

Eveneens treffen we in dit doopboek de namen van de tien pastoors die er waren in Berchem van 1677 tot en met Joannes van Asten, die hier kwam in 1868 en stierf ... (dat staat er niet meer bij vermeld, de opvolger had die datum moeten invullen).

In 1673 is pater Henricus Rosmaalen hier vicaris.

1. Gerardus Verwajen krijgt de zorg voor Berchem toevertrouwd op het feest van St. Jan Evangelist (26 december) in 1677.

2. Bernard Driessen doopt op 5 september 1693 in Berchem. Op 13 juli 1693 - aldus staat in het dodenboek - wordt er een grafsteen geplaatst voor Gerardus Verwajen, die gedurende 21 jaar pastoor was in Berchem.

3. Petrus Hack blijkt in januari 1698 de opvolger te zijn van Bernard Driessen. Hij doopt voor het laatst op 19 mei 1743, zoals uit zijn handschrift blijkt in het doopboek.

Van 1743 tot 1 april 1747 is er een vacature in het pastoraat te Berchem.

4. Caspar Bijnen uit Waalre en voorheen kapelaan in Heeze wordt op 1 april 1747 hier pastoor. Enkele parochianen vallen van het katholiek geloof af en sluiten zich aan bij de Calvinisten. De pastoor is door hen

op allerlei wijzen in een kwaad daglicht gesteld, hetgeen hij echter met veel geduld heeft moeten ondergaan. Uiteindelijk is hij door de niet-katholieke gouverneur uit zijn ambt ontslagen en werd het hem verboden nog ooit een voet in Berchem te zetten. Hij is toen in Gemert rector geworden van de Latijnse school en heeft op buitengewone wijze zijn werk als zodanig gedaan. Dit vindt plaats in 1751. Hij is daar rector gebleven tot aan zijn dood in 1770.

5. Joannes van den Broek wordt op 23 december 1751 de opvolger van Caspar Bijnen. Hij dient weer het laatst een doopsel toe op 3 juni 1763 en wordt dan pastoor te Erp.

6. Jacobus Bernuly uit Schijndel komt in zijn plaats. Hij overlijdt op 14 november 1804.

7. Adrianus Norbertus Dams komt op 21 november 1804 naar Berghem. Hij sterft op 18 november 1813.

8. Jacobus van Asten komt in zijn plaats op 4 december 1813, hij sterft op 2 maart 1845.

9. Waltherus Baselmans wordt dan pastoor op 7 maart 1845, hij sterft op 2 juni 1868.

10. Joannes van Asten komt op 1 juli 1868 in Berchem. Hij was afkomstig uit Lierop, kapelaan te Nistelrode en pastoor te Duizel. En hij stierf in 1899.

Liber Confraternitatum

(Boek der Broederschappen) vanaf 1805

Naast een boek met huwelijken, overledenen en doopsels is pastoor Dams in 1805 ook begonnen een boek aan te leggen over de broederschappen.

Er staan twee broederschappen in vermeld nl. die der *Gedurige Aanbidding* en die van *O. Lieve Vrouw van Bijstand*.

Hierin worden de namen vermeld van hen die lid zijn van deze broederschappen.

In 1805 waren lid van de broederschap der Gedurige Aanbidding: 20 jongens en 36 meisjes. Er wordt bij vermeld dat het neo communicantes zijn, d.w.z. kinderen die hun eerste communie doen. In die tijd was dat nog rond het twaalfde jaar.

De opvolger van pastoor Dams, pastoor Van Asten, gaat er ook de dag waarop (de eerste communie of het aanbiddingsuur) het plaats vond bij vermelden. In 1814 is het op Hemelvaartsdag en in 1815 op de tweede zondag na Pasen. In 1816 is het op Passiezondag 31 maart.

Wel valt op dat achter de namen van de kinderen in dat jaar (en vanaf dat jaar) andere data vermeld worden. In 1816 alle zondagen van de vastentijd. Hieruit zou je mogen afleiden, dat de eerste communie op verschillende zondagen gebeurde, naargelang de voorbereiding en dat

*De Willibrorduskerk in Bergbem
gezien vanaf de Kloosterstraat.
Op het kerkhof, achter de muur,
staat het 'knekelhuisje'.
Deze briefkaart is in 1940
verstuurd, in dit jaar noteerde
men de laatste gegevens in de
pastoorsboeken.
Ansichtkaart, Privécollectie
L.P. van den Heuvel.*

het uur der aanbidding op Passiezondag was voor allen.

In verband met dat aanbiddingsuur kan nog het volgende worden gezegd: In ons bisdom was er tussen alle parochies en kloosters de afspraak om gedurende het hele jaar aanbidding te houden in de kerk. Elk uur van de dag of nacht zou er in een of andere parochie of klooster gebeden worden. Daar komt ook het uitdrukking 'Gedurige Aanbidding' van.

In 1848 wordt de aanbidding gehouden in de noodkerk. In 1859 voor het eerst in de nieuwe kerk, aldus vermeldt pastoor Baselmans. Vanaf 1869 worden de jaren genummerd.

Pastoor Van Asten, die nu pastoor is in Berghem, moet daar een bedoeling mee gehad hebben. Maar die bedoeling ontgaat me.

1869 is nr. 1; 1870 is nr. 2; 1871 is nr. 3; 1872 is nr. 4. En dan begint hij weer van voor af aan: 1873 is nr. 1 enz.

Het laatste jaar dat hij inschrijft is 1888. Er worden dan enkele jaren overgeslagen en in 1894 wordt de draad weer opgenomen.

In 1869 wordt er ook bij vermeld hoe laat het aanbiddingsuur heeft plaatsgevonden: op de eerste zondag in mei van 3 tot 4 uur in de namiddag. En dit gebeurt dan tot 1940.

In 1912 wordt ook dit boek getekend door de deken van het dekenaat G. van den Boer. Hij nam zijn deken-zijn wel erg serieus op.

In datzelfde jaar wordt voor het laatst de term neo-communicantes gebruikt. Vanaf 1913 spreekt men van communicantes. Of dit te maken heeft met het verschuiven van de leeftijd van de eerste communie naar een jongere leeftijd, staat er niet bij. Wel is bekend dat paus Pius X dit heeft ingevoerd. En hij was in die periode paus. Het is in dezelfde periode dat pastoor Van Tetering hier pastoor is.

Vanaf 1935 is het niet meer de hand van pastoor Van Tetering die het inschrijft. Tevens wordt in dat jaar de term communiekinderen ingevoerd.

En in 1938 gebruikt men de term: kinderen van de plechtige communie.

Een broederschap, die maar een kortstondig bestaan heeft gekend is die van de *Rozenkrans*. Alleen tijdens het pastoraat van pastoor Dams van 1805 tot 1815 worden hier personen voor ingeschreven.

Het broederschap van *O. Lieve Vrouw van Bijstand*, dat eveneens in 1805 begint, en met onderbreking van verschillende jaren duurt tot 1899 (althans in dit boek) kent duidelijk minder leden dan het broederschap van de *Gedurige Aanbidding*.

In 1805 zijn er totaal 10 personen lid van. Van 1830 tot 1848 wordt er niemand ingeschreven, en ook niet van 1888 tot 1894.

De doelstelling van deze broederschap wordt nergens vermeld.

Antoon van Genugten

*Tekst bewerkt door
Bert Akkermans*

Bronnen

Archief St. Willibrordusparochie Berghem.¹⁾

Gemeenschapsblad voor Berghem *Treppunt*, 1975 e.v.

¹⁾ Op 1 november 1988 werd bij een inbraak in de pastorie de kluis ontvreemd. In die kluis bevonden zich geen waardepapieren of geld, maar de oudste boeken uit het parochiearchief. De in dit artikel aangehaalde en beschreven boeken maakten deel uit van de 'buit' en zijn tot op heden niet terugbezorgd.

Streekarchivaris Buijks: „t Was een doodgewone kraak”

Inbrekers verduisteren kerkelijk archief Berghem

BERGHEM/OS - „Het ergste is het materiaal is er weinig schade, maar Berghem zal nooit meer kennis kunnen nemen van wat er in het verleden gebeurd is. Alle oude stukken, zeg maar vanaf 1819 tot wereldoorlog twee zijn verdwenen”. Pater van Genegen en streekarchivaris Buijks zijn bedroefd. De politie is nog in het dakter. Op 1 november vorig jaar werd het kerkelijk archief uit de pastorie in Berghem gestolen.

Via een oproep in de krant hopen Buijks en van Genegen iets van de waandevoelde stukken terug te krijgen. „Laten we één ding duidelijk stellen”, zegt Buijks. „Persoonlijk benoel ik me niet met het politie-onderzoek. De kluis in de pastorie is opgebroken. Er zat vanalles in. Maar dat is mijn zaak niet. Het enige wat voor mij van belang is, is het archief. Dat heb ik gerint en ik weet wat de waarde ervan is”.

Buijks geeft enige voorbeelden. Zoals het memoriaalboek. Een boek waarin de pastoor in opdracht van het lidom alles beschreef wat er in de parochie gebeurde, van grote belangrijke zaken, tot kleine onbelangrijke dingen. „Het getuigenis van heel dichtbij om die tijd”, noemt Buijks het boek. Als hij nu eveneens vindt dat hij de vele handtekeningen van de Deken die in het boek te vinden zijn. „Zij controleerden regelmatig en bevestigden dat met hun handtekening. Daarom is het boek te herkennen”.

Niet verhandelbaar

Voor inbrekers hebben de stukken volgens Buijks weinig waarde. „Die stukken zijn niet verhandelbaar. Als iemand mij die spullen terug kan bezorgen, zorg ik er persoonlijk voor dat ze weer in de pastorie terecht komen. Ik ben geen opvoeringsrechter, maar als streekarchivaris is het nu wel een zorg. Mensen hoeven hun naam niet te maken, als ik de spullen maar heb”.

De archivaris kan zich voorstellen dat de papieren wellicht door het openbreken van de kluis brandstichting opgelopen hebben. „Wie weet hebben de dieven die spullen al in het autoverkeer gekleefd. Wie weet heeft iemand die spullen gevonden en meegenomen. Het boek dus gezamenlijk meedeplichtig te zijn die de spullen terug brengt, ofwel: ik me beter kan voorstellen dat deze mensen

Pastor van Genegen met het enige nog resterende boek uit het parochie archief. De rest is gestolen. (foto: Theo van Dordrecht)

toch bang zijn om in het verduisterde boekje terecht te komen”.

Uniek

Techt roept Buijks de eventueel eenjarige vinder dringend op de spullen terug te brengen. „Niet iedereen heeft de waarheid van deze historische spullen”. Ook een historisch waandevoel kanboek is verdwenen. „Het boek eruit als een ouderwets kanboek, met een halfdozen kalf en vrij groot van formaat. Unieke, onvervangbare stukken”, aldus Buijks.

Doodgewone kraak

Buijks hoopt dat zijn oproep de mensen aanspoort. „Dat het op hun gewoonte werkt, dat er een stuk emotie opgeroepen wordt. 't Was een doodgewone kraak, maar de inbrekers hebben meer aangezicht. Materieel schade kan hersteld worden maar deze stukken zijn onvervangbaar. Vrijwel alle papieren en boeken zijn met de hand beschreven.

Ze bevatten gegevens over doopen, huwelijken en begrafenis, maar er staan ook verhalen in over de geschiedenis van Berghem. Wie zich interesseert voor de geschiedenis van woonplaats en straat komt vroeg of laat in het archief terecht. Dat kan bij de gemeente zijn, maar ook bij de kerk. Het is, aldus Buijks, een spel gespeeld over de geschiedenis van Berghem, maar jammer genoeg zullen we daar nooit meer kennis van kunnen nemen, tenzij... de papieren en boeken terugkomen”.

Anoniem

Wie meer weet van het archief-wonder wordt verzocht contact op te nemen met de streekarchivaris Anonim. Dat kan op nummer 04125-29196 of prive op nummer 04125-3668. Anonim kan goed. „Als de groei ieder jaar zo is, ook aanoniem ingekleefd worden op het teken ik daar voor. We hebben de kalender van het Nieuwblad voor Opa laatste maanden nogal wat verloren gehad. Onbegronden gemeente-trekken nogal om nieuwe bewoners binnen te krijgen. Toch vind ik het vijfde niet slecht en ik verwacht dat we binnen een paar maanden de 10.000 halen. Zeker gezien de plannen van het gemeentebestuur.”

Van onze verslaggevers

OS - De gemeenten Nuland en Heesch zijn in de regio Osa in 1988 het hardst gegroeid. Dat blijkt uit de voorlopige cijfers van de afdelingen bevolking van alle regio-gemeenten. Nuland groeide vorig jaar met 2,12%. Heesch, al jarenlang de hardst groeiende gemeente in de regio, kwam uit op een stijging van 2,40%. De gemeente Osa is in vergelijking met 1987 weer iets gegroeid. In dat jaar bleef het aantal inwoners nagenoeg gelijk. In 1988 steg het inwonertal met 0,58%.

Osa zag het totale inwonertal in 1988 dalen op 12.000 inwoners met 285 en komt daarmee uit op 80.965. Een woordvoerder van het kantoor voerde van de afdeling bevolking 04125-29196 of prive op nummer 04125-3668. Anonim kan goed. „Als de groei ieder jaar zo is, ook aanoniem ingekleefd worden op het teken ik daar voor. We hebben de kalender van het Nieuwblad voor Opa laatste maanden nogal wat verloren gehad. Onbegronden gemeente-trekken nogal om nieuwe bewoners binnen te krijgen. Toch vind ik het vijfde niet slecht en ik verwacht dat we binnen een paar maanden de 10.000 halen. Zeker gezien de plannen van het gemeentebestuur.”

Snel

Heesch bleef vorig jaar weer de snelst groeiende gemeente in de regio. In 1987 was dat Nuland. Die gemeente groeide in 1988 met 89 inwoners. Het inwonertal van Heesch steeg in 1988 met 271 mensen. Volgens een woordvoerder van de afdeling bevolking komt dat door de nieuwbouw in de gemeente. „Heesch ligt kennelijk goed in de markt bij mensen uit omliggende gemeenten. Bovendien hebben wij een aardig gebouwen-

Gemeente	1-1-88	1-1-89	Groei	Verrek	Vestiging	Overleden	Overleden
Berghem	8662	8572	0,20%	170	150	78	41
Osse	4814	4927	0,23%	151	127	74	38
Heesch	11.035	11.306	2,40%	452	385	174	68
Lith	6074	6118	0,07%	220	207	61	28
Megen	2975	3021	1,50%	110	143	42	19
Nuland	8965	9154	0,22%	172	160	100	38
Osa	4207	4298	2,12%	159	214	45	32
Osse	50.800	50.965	0,30%	2008	1935	672	314
Osse	7834	7840	0,06%	202	287	65	44
Osse	7574	7708	0,44%	250	265	110	91

kriften en een hoger rijksbijdrage in kunnen daardoor de bezuinigingen beter te lijf. Ook Megen is een gestage groeier. In 1988 kwam de gemeente boven de drieduizend inwoners.

Voor alle andere gemeenten in de Maasland zat er in 1988 een witte graai in. Een woordvoerder

0,46% teurderstellend. „Zeker gezien het aantal huizen dat wij de laatste maanden hebben gebouwd, valt de stijging van het inwonertal enigszins tegen.” Zijn collega in Berghem denkt er precies hetzelfde over. „In Berghem-mid hebben we nogal wat huizen gebouwd. Het blijkt dat vooral mensen uit het

mijn idee komt dat veel jongelui wegtrekken om elders te gaan studeren. Ook in Schijndel was er slechts een lichte groei van 0,44%. Een woordvoerder van de gemeente wijst dit aan het relatief hoge aantal overledenen. Nuland groeide vorig jaar licht. Met 89 mensen passeerde de gemeente de

Artikel uit Weekblad De Sleutel, 5 januari 1989.

